

BERNARD NEŽMAH¹

Oktobrska revolucija kot levi fašizem: od lomljenja kapitalistov do lomljenja umetnikov²

Izvleček: Prispevek premišljuje fenomen oktobrske revolucije skozi Leninov članek *Država in revolucija*, v katerem ta opiše in napove mehanizme revolucionarnega prevrata, ki bo odpravil izkoriščanje delavskega razreda in vzpostavil pravičnejšo družbeno ureditev. Avtor primerja Leninovo teorijo z njegovo revolucionarno prakso, tako da izpostavlja koncept “lomljenja kapitalistov”, ki ga osvetli in pretrese skozi serijo sinhronih in diahronih perspektiv, ki pripeljejo do pojma “razredni sovražnik”, sočasno pa poskuša definirati in časovno umestiti samo trajanje oktobrske revolucije. V drugem delu prispevka pa aplicira koncept “lomljenja” še na položaj umetnikov v boljševidni državi, tako da predstavi spekter konkretnih odnosov umetnikov do revolucije, ki po kapitalistih med “razredne sovražnike” uvrsti še kritične in samosvoje umetnike.

Ključne besede: Lenin, revolucija, umetniki v Sovjetski zvezi, razredni sovražnik, literatura, suprematizem, Ivan Bunin, Izak Babelj, Maksim Gorki, Kazimir Maljevič

UDK: 7: 323.272(47)"1917"

¹ Dr. Bernard Nežmah, znanstveni svetnik, je raziskovalec na Inštitutu Nove revije v Ljubljani. E-naslov: bernard.nezmah@guest.arnes.si.

² Besedilo nastalo v okviru projekta J7-8283 (ARRS) in programa P6-0341 (ARRS).

The October Revolution as Leftist Fascism: From the Curbing of Capitalists to the Curbing of Artists

Abstract: The paper discusses the phenomenon of the October Revolution through the prism of Lenin's article *The State and Revolution*, which describes and anticipates the mechanisms of revolutionary action intended to eliminate the exploitation of the working class and to establish a more just social order. The study compares Lenin's theory with his revolutionary practice by accentuating the concept of 'the curbing of capitalists', illuminated by and examined through a series of synchronic and diachronic perspectives, which ultimately led to the formation of the term 'enemy of the people' ('class enemy'). At the same time, it attempts to define and historically determine the actual duration of the October Revolution. The second part of the paper applies the concept of 'curbing' to the situation of artists within the Bolshevik state. Thus it presents a range of artists' attitudes to the Revolution, which had lumped critical and independent artists together with capitalists as 'enemies of the people'.

Key words: Lenin, October Revolution, artists in the Soviet Union, enemy of the people, literature, Suprematism, Ivan Bunin, Isaac Babel, Maxim Gorky, Kazimir Malevich

Revolucija lomi kapitaliste

Koliko časa je trajala oktobrska revolucija? Vzemimo njeno predhodnico – februarško revolucijo, ki jo povsem časovno določajo: od 23. februarja 1917, ko so ob mednarodnem dnevu žena izbruhnili nemiri v Petrogradu, pa do 3. marca 1917, ko je abdiciral car Nikolaj II. in se potem krone odpovedal tudi njegov brat knez Mihail in je oblast prevzela vlada esera Kerenskega.

Kriterij je revolucionarna, torej z uličnimi protesti spodbujena zamenjava vlade in zamenjava režima, čeravno je sam akt potekal mirno: car je na prigovarjanje generalov in politikov³ prostovoljno odstopil misleč na koristi ruske države. Čas trajanja revolucije pa je natančno izmerjen na osem dni; ko prve dni marca nastopi nova vlada in se konča brezvladje, je februarska revolucija končana⁴. Kako dolgo pa je potekala oktobrska revolucija? Zgodovinarja Pipes⁵ in Figes⁶ jo postavita v širši časovni kontekst, ki sega v konec 19. stoletja, oba pa jo zaključita z letom 1924 s smrtjo voditelja oktobrske revolucije V. I. Lenina, podobno tudi Britovšek⁷. Oktobrske revolucije ne določajo kronološko z datumom 8. oktobra 1917, ko Lenina ustoličijo kot predsednika sveta ljudskih komisarjev, temveč kot proces, ki teče leta in leta in se ne konča z boljševističnim prevzemom oblasti.

Zakaj merijo revolucijo z dobo vsaj sedmih let? Radikalno, a povsem legitimno bi jo lahko raztegnili tudi skozi celotno obdobje ko-

³ K carju Nikolaju sta v Pskov kot odposlanca nove vlade odpotovala minister Aleksander Gučkov in poslanec Vasilij Šulgin, ki sta ga dokončno pregovorila, da je abdiciral (Figes, 2015, 361-2). Šulgin (1878-1976) je po oktobrski revoluciji emigriral, živel po Evropi, kjer je objavljial antikomunistične tekste in knjige, se v tridesetih letih naselil v Jugoslaviji, kjer so ga l. 1944 med osvobajanjem Vojvodine aretirali in deportirali v Sovjetsko zvezo. Tam so mu zaradi antisovjetskih aktivnosti sodili in ga obsodili na 25 let zapora, potem pa leta 1956 amnestirali. Leta 1964 so o njem posneli dokumentarni film *Pred sodiščem zgodovine* režiserja Fridriha Ermlerja, v katerem je partijski režim pod Hruščovom v maniri nadrealizma dal besedo nekoč smrtnemu sovražniku revolucije. V njem se 86-letni starček spominja tudi svojega pogovora s carjem pred abdikacijo.

⁴ Tako Wikipedia, medtem ko Pipes nakaže še na javno objavo dveh odstopnih manifestov (carja Nikolaja in kneza Mihaila) 14. marca (Pipes, 2011, 121).

⁵ Pipes, 2011.

⁶ Figes, 2015.

⁷ Britovšek, 1980.

munističnega režima do konca osemdesetih, ki je svoje gospostvo utemeljeval na permanentnem izvrševanju revolucije⁸.

Odgovor gre poiskati pri očetu revolucije – Leninu, ki je svojo politično agendo napovedal v spisu *Država in revolucija*. Ko je opazoval razredno družbo, v kateri razred kapitalistov izkorišča delavski razred, je sledeč Marxu za osvoboditev zatiranega razreda predvidel nasilno revolucijo in uničenje državnega aparata oblasti.

Oboroženo ljudstvo bo pod vodstvom ljudskih komisarjev odpravilo zasebno lastnino nad tovarnami, bankami in zemljišči. Enkratni akt, ki bo postavil nova pravila družbene ureditve? Ne, Lenin načrtuje diktaturo proletariata, ki bo vpeljala demokracijo za izkoriščane in izključila izkoriščevalce in zatiralce ljudstva iz demokracije⁹. Ker je prvih bistveno več kot drugih, bo tudi nov režim primerjalno bolj demokratičen, saj bo iz demokracije izključena le manjšina.

In sedaj osnovno vprašanje: kako bo videti ta izključitev? “Ko bo odpor kapitalistov že dokončno zlomljen, šele takrat nastopi svoboda in demokracija brez izjem.”¹⁰

Permanentni proces lomljenja

Revolucionarni proces po Leninu ni hipen akt, temveč ga napoveduje vse dotlej, dokler ne bo ostalo niti sledi za kapitalisti, ko bodo ti dokončno zlomljeni.

V knjigi ne pojasni podrobno, kako bo potekalo lomljenje – cenzura, zaplemba tudi osebnega premoženja, zapori, eksekucije, gulagi, množični gladomor ... Vendar pa jasno izpostavi vpeljavo

⁸ Enačaju revolucije in komunizma je posvetil celotno knjigo francoski lingvist in filozof Milner, 2016.

⁹ Lenin, 2017, 129.

¹⁰ Prav tam, 129.

nasilja kot takega: "Jasno je, da za uspeh smotra, kakršen je sistematično zatiranje večine izkoriščanih po manjšini izkoriščevalcev, potrebna skrajna okrutnost, zverinsko zatiranje, morje krvi, prek katerega gre človeštvo po svoji poti v stanju suženjstva, tlačanstva in mezdnega dela."¹¹

Obenem pa tudi ne postavi razlike med kapitalističnim razredom in kapitalisti. V hipu, ko oblast nacionalizira tovarne, banke in zemljišča, kapitalističnega razreda kot takega ni več, toda Lenin zdaj kot kapitalističnega razreda ne šteje lastništva nad proizvodnimi sredstvi, temveč bivše lastnike, jasno z njihovimi družinami.

Definicijo kapitalista, ki ga določa lastnina nad proizvodnimi sredstvi, prenese na osebne lastnosti vseh posameznikov, ki so bili nekoč kapitalisti. Z razlastitvijo kapitalist po njem ne preneha biti kapitalist, saj ostaja kapitalist po svojem prepričanju.

Aktu nacionalizacije premoženja bo sledila prevzgoja teh kapitalističnih prepričanj, ki jo bodo izvajali v obliki zatiranja: "zatiranje manjšine izkoriščevalcev po večini včerajšnjih mezdnih sužnjev je sorazmerno lažja, preprosta in naravna stvar, ki bo zahtevala veliko manj krvi kakor zatiranje uporov sužnjev, tlačanov, mezdnih delavcev in bo torej za človeštvo veliko cenejša."¹²

Človeška cena

Leninova ocena, da je zatiranje kapitalistov manj krvavo, kot je bilo zatiranje delavcev in kmetov, se je skozi zgodovino pokazala kot popolnoma napačna. Število žrtev komunizma je milijonsko preseglo število žrtev carizma. Zgodovinar Courtois je prišel do številke 100 milijonov na celotnem svetu¹³, Furet pa se je sliko-

¹¹ Prav tam, 130.

¹² Prav tam, 130.

¹³ Courtois, 1999, 14.

vito izrazil, "da je dal Stalin pobiti več Rusov kakor katerikoli sovražnik Rusije".¹⁴

Upošteva je zgolj Rusijo pa je Pipes izračunal človeško izgubo zaradi revolucije: leta 1917 je Rusija štela skoraj 148 milijonov, medtem ko je na začetku leta 1922 štela 135. Upad je pojasnil: po dva milijona zaradi vojskovanj in epidemij, dva milijona jih je emigriralo, pet jih je pomrlo zaradi lakote. Toda če bi upoštevali normalni tok dogodkov, bi število prebivalstva bolj naraslo, in tako je ocenil, da so posredne človeške izgube Rusije zaradi revolucije 23 milijonov, dva in pol krat več, kot je bilo smrtnih žrtev vseh vojskujočih se držav v prvi svetovni vojni¹⁵.

Če k temu prištejemo še gladomor v Ukrajini in stalinistične procese, so številke še bolj vrtoglave. Napoved Lenina – teoretika, da bo diktatura proletariata terjala manj krvi, kot jo je kapitalistično oz. monarhistično gospostvo v Rusiji pri zatiranju delavcev in kmetov, je povsem napačna. S stališča krvi je bil komunistični režim bistveno bolj nasilen.

A vrnimo se k Leninovi dikciji lomljenja kapitalistov oziroma buržujev, ki se je kot termin bolj uveljavil. Demokracija bo po njem veljala za vse, tudi za buržuje, toda šele potem, ko bo njihov odpor dokončno zlomljen. Predvideva torej odpor razlaščenega kapitalističnega razreda. Kako pa se bo manifestiral?

Zgodovinsko najprej v državljanski vojni, ki je formalno pomenila delitev države na regije, v katerih so vladali boljševiki, ter one, ki so bile pod oblastjo monarhistov oz. bele armade, če uporabimo boljševistično terminologijo. Toda omejimo se na novo nastalo državo komunizma, kjer je Lenin apliciral svojo teorijo države in revolucije. Kako je potekalo lomljenje oziroma kako se je kazal odpor?

¹⁴ Furet, 1998, 433.

¹⁵ Pipes, 2011, 468.

Razredni sovražnik

Applebaumova v Zgodovini sovjetskih taborišč izpostavi pojavitev nove vrste kriminalca – razrednega sovražnika. “Razredni sovražnik je nasprotoval revoluciji in je deloval odkrito ali še pogosteje prikrito, da bi jo onemogočil. Za razliko od navadnega kriminalca ni razrednemu sovražniku nikoli mogoče zaupati, da bo sodeloval s sovjet-skim režimom, zato je zanj potrebna strožja kazen kakor zaradi navadnega morilca ali tatu.”¹⁶ In režim je že maja 1918 v prvem “de-kretu o podkupnini” postavil inkriminirana dejanja buržujev zunaj zakonov, ki veljalo za preostalo prebivalstvo. “Če oseba, kriva spre-jemanja ali dajanja podkupnine, pripada premožnim razredom in uporablja podkupnino za ohranitev ali pridobitev privilegijev, pove-zanih z lastninskimi pravicami, potem jo je treba obsoditi na najstrožje in najhujše prisilno delo, vse njeno premoženje pa zaseči.”¹⁷

Leninov načrt o lomljenju kapitalističnega razreda je šel po razlastitvi nad proizvodjalnimi sredstvi še korak naprej v razlastitev vsega premoženja. Obenem pa je koncept razrednega sovražnika sankcioniral nasprotovanje revoluciji in kriminaliziral poglede, pi-sanja in misli, ki so nasprotovale ali imele pomisleke do boljševisti-čne ureditve države.

Toda oktobrska revolucija ni vpeljala le sankcioniranja svobode govora, ki bi bila kritična do nje, temveč jo je preprosto onemogo-čila. Že mesec po prevzemu oblasti je namreč vpeljala cenzuro in to na celotnem spektru medijev: v časopisih, knjigah in gledališču. “Pour s'assurer la domination absolue, un mois plus tard les bolcheviks créent une police secrète et omnipotente, le Tcheka, reta-blissent le peine de mort et la censure.”¹⁸

¹⁶ Applebaum, 2011, 52.

¹⁷ Ibid., 52.

¹⁸ Todorov, 2017, 39.

Zdaj obrnimo perspektivo in se povprašajmo, do kdaj so v Sovjetski zvezi preganjali z grožnjo zapora in gulaga posamezne državljane?

Na začetku aristokrate, potem esere, kadete, menjševike, kronštatske mornarje, carske častnike, ki se niso hoteli boriti v Rdeči armadi, kmete, duhovščino, potem Trockega, Buharina, Zinovjeva, Tuhačevskega in drugi člani boljševistične partije, vmes pisatelje, umetnike itd.

Dobri Lenin vs. zločesti Stalin?

Po Stalinovi smrti in destalinizaciji se je po vzhodni Evropi, vključno z Jugoslavijo, razširil pogled, da je Lenin začrtal svetlo pot komunizma, ki pa jo je diskreditiral njegov samozvani naslednik Džugašvili. Skratka, ideološka operacija, ki je poskušala rešiti idejo komunizma tako, da je njegove zločine in diktatorsko naravo pripisala slabi izvedbi. Ideja je dobra, samo izvedba bi morala teči drugače. V jugoslovanskem tisku smo potem dobili serijo knjig, ki je tragedijo sovjetske diktature pripisoval Stalinovim čistkam, še posebej importantna dela je ustvarjal profesor Marjan Britovšek, ki je minuciozno pokazal, kako je Stalin prevzel državni aparat in odstavil, nato pa pogubil Kamenjeva, Trockega, Buharina in druge¹⁹. Ta gesta nedemokracije in avtoritarnosti znotraj partijskega vrha pa zadeva en sam aspekt družbe. Pipes ob tem navede cinično opombo: razlika med Leninom in Stalinom je bila samo v tem, da Lenin ni ubijal svojih kolegov komunistov in da je Stalin to počel množično²⁰.

Že iz Leninovega spisa *Država in revolucija* je razvidno, da je bil Lenin ta, ki je začrtal sistem sistematičnega lomljenja vseh nasprot-

¹⁹ V knjigah *Boj za Leninovo dediščino* (1976), *Carizem, revolucija, stalinizem* (1980) in *Stalinov termidor* (1984).

²⁰ Pipes, 2011, 466.

nikov boljševizma. Če izpostavimo samo en segment "lomljenja", ki je potekalo v taboriščih: od leta 1929, ko se je gulag začel najbolj širiti, pa do leta 1953, ko je umrl Stalin, je skozi ta množični sistem prešlo 18 milijonov ljudi²¹, pred nemškim napadom l. 1941 je bilo v Sovjetski zvezi v taboriščih 3,3 milijona zapornikov, ki so opravljali suženjsko delo.²²

A gulagi niso bili izum Stalina, nastali so že avgusta 1918 na zahtevo Lenina, ki je po protiboljševistični vstaji v mestu Penza svoje komisarje pozval, da naj nezanesljive elemente zaprejo v koncentracijsko taborišče zunaj mesta²³. V eno najtežjih koncentracijskih taborišč na Soloveškem arhipelagu v Belem morju so prve politične zapornike poslali že leta 1923²⁴, torej še za časa Lenina.

Boljševistična revolucija je bila zasnovana kot pojem lomljenja kapitalistov, ki pa se je razširila prek konkretnih razrednih sovražnikov (kapitalistov) še na vse nasprotnike in kritike komunizma kot splošne razredne sovražnike. "Boljševiki so si prizadevali zatreti vsako intelektualno in politično nasprotovanje v kakršnikoli obliki, zato niso napadali le predstavnikov starega režima, temveč tudi druge socialiste: menjševike, anarhiste, socialistične revolucionarje."²⁵ Žrtev so postali tudi zavezniki boljševikov v oktobrski revoluciji, kot so bili eseri. Toda, tudi eseri so se zavzemali za revolucionarno gesto razdelitve zemlje kmetom. Zakaj so postali objekt preganjanja? – Ker se v svoji avtonomnosti niso podredili in zlili z boljševiki. Poleg pripadnikov kapitalističnega razreda so kot tarče lomljenja boljševiki vključili še vse tiste, ki so odstopali od uradne partijske linije.

²¹ Applebaum, 2014, 18.

²² Mazower, 2002, 129.

²³ Prav tam, 55.

²⁴ Prav tam, 69.

²⁵ Prav tam, 31.

Lomljenje drugačnosti kot temeljni princip

Veliki pesnik in pozneje Nobelov nagrajenec Josif Brodski ni bil kapitalist, končal ni niti osnovne šole, ta manko je eruditsko polnil celo življenje, ko je preživiljal popoldneve in večere v knjižnicah beroč knjige, študirajoč in učeč se drugih jezikov. Ko so ga leta 1964 zaprli, so ga na procesu obsodili na pet let gulaga in to ne zaradi poskusa restavracije kapitalizma ali rušenja komunizma, temveč kot družbenega parazita in ga poslali še na psihiatrično zdravljenje.

Vsebina lomljenja je bila lahko karkoli in to lomljenje je bilo temeljni atribut komunizma. Ki se je kazal izhodiščno v prepovedi svobode govora. Februarska revolucija je prinesla dve veliki svobosčini: ukinitve smrtne kazni in cenzure. In Lenin je po oktobrski revoluciji takoj na novo vpeljal cenzuro in smrtno kazen.

Zakaj je za komunizem tako pomembna cenzura? Ko ukinja, prepoveduje in onemogoča javno polemiko, ukinja kritiko, ki bi presojala bit in vrednost komunizma. Vpeljuje en sam pogled na politiko in stvarnost – pogled vladajoče nomenklature in onemogoča spontano človeško vrednotenje in presojanje. Če je Lenin napovedoval, da bo revolucija končana, ko bo kapitalistični razred zlomljen, je potem praksa sovjetskega komunističnega režima pokazala, da je to sistem, ki deluje le tako, da permanentno lomi svoje nasprotnike. In kot taka je oktobrski revolucija delovala vse do razpada sovjetskega režima, v obliki lomljenja nasprotnikov pa vsaj do leta 1993, ko je ruski predsednik Jelcin ukazal s tanki napasti Beli dom, stavbo parlamenta, v katerem se je nahajala parlamentarna večina tedanjega Vrhovnega sovjeta, ki je s sprejemanjem zakonov oponiral njegovim predsedniškim dekretom²⁶.

Sama vpeljave cenzure uperjene zoper politične misli in skupine politikov ter novinarjev, ki bi jih izrekli ter zapisovali, sicer ni

²⁶ Nežmah, 2007, 40–55.

novum, ki ga je prinesla oktobrska revolucija. Toda, kako obsežna in intenzivna je bila na področju umetnosti? Odgovor bomo iskali na primerih življenjepisov umetnikov, ki predstavljajo niz modusov razmerij med boljševistično oblastjo in umetniki.

Umetnik antiboljševik

Francoski semiolog in literarni zgodovinar Tzvetan Todorov je izpostavil štiri drže umetnikov do oktobrske revolucije.

V prvo je postavil odkrite kritike, ki že pred revolucijo niso pripadali boljševističnim krogom, po oktobru 1917 pa so oktobrski revoluciji nasprotovali tako, da so se od nje tudi fizično odmaknili s potjo v emigracijo. Komponista Rahmaninov in Prokofjev leta 1917, slikarja Kandinskega leta 1921 in Chagalla leta 1922 ter pisatelja Bunina, ki je zapustil Moskvo leta 1918. Njihov odnos do boljševizma je bil odklonilen in ker so ga hoteli še naprej prosto izražati, so v tej držbi lahko bivali le zunaj teritorijev, ki so bili pod oblastjo boljševističnega režima.

Kaj je povzročilo tako negativen odnos do revolucionarnih sprememb pri Ivanu Buninu, ki je spadal med največje ruske pisatelje že pred prvo svetovno vojno in bil izbran v rusko akademijo? Iz Moskve se je najprej umaknil v Odeso, leta 1920 mu je potem uspelo emigrirati v Francijo, leta 1933 pa je postal prvi ruski Nobelov nagrajenec. Svoje vtise o revoluciji je zapisoval v dnevnik, ki ga je izdal leta 1926 v Parizu pod naslovom *Prekleti dnevi*. V njih ga je šokirala odsotnost odpora do kolektivne norosti, ki jo je prinesel boljševizem, in zloraba besed, kjer velike besede služijo za zakrivanje realnosti. Pod gesli svoboda, enakost, bratstvo uvajajo najbolj nasilno politiko²⁷.

²⁷ "L'absence de résistance à cette folie collective le choque. En écrivain, il est particulièrement sensible à l'usage abusif des mots, les vocables grandiloquents servant surtout à dissimuler le réalité hideuse" (Todorov, 2017, 45).

Bunin je torej empirično doživel vladavino režima sovjetov, jo nekaj časa opazoval, kot pisatelj pisal intimni dnevnik, toda v novi Leninovi državi ni niti poskusil ničesar objaviti. Bil je namreč literat, ki pred revolucijo ni bil blizu boljševikom.

Umetnik boljševik: Gorki in apriorna svoboda kritike

Drugo držo umetnikov predstavlja umetnik – boljševik, ki pa se počuti tako svobodnega, da javno izraža svoje misli in kritike na račun revolucije. V to skupino spada predvsem Maksim Gorki. Pisatelj, ki se je družil z Levom Tolstojem in Antonom Čehovom, avtor priljubljenih tem s socialno tematiko, je bil javni nasprotnik carskega absolutizma in tako je po neuspeli revoluciji l. 1905 emigriral, se v emigraciji zblížal z Leninom, po vrnitvi v Rusijo 1912 pa je bil prva ikona boljševistične literature. A Gorki je že dan po oktobrski revoluciji objavil članek, v katerem je izpostavil, da Lenin in tovariši dopuščajo vsemogoče zločine, samovoljne aretacije, da je pravo zamenjal linč²⁸. Kot stari Leninov tovariš mu je pisal pisma, v katerih nasprotuje nasilju. Lenin bi rad uporabil Gorkega za svojo propagando, a ko mu ni uspelo, ga je prijateljsko prepričal, naj raje odide nazaj v Italijo²⁹.

In Gorki res emigrira leta 1921. Iz emigracije mu še naprej piše ostra pisma: “Že od začetka čistk protestiram, zakaj iztrebljenje inteligence je v deželi nepismenih norost in zločin”³⁰.

²⁸ “Lénine et ses frères d'armes permettent tous les crimes possibles ... ce sont des carnages, des destructions, des arrestations arbitraires, des crimes honteux, incensés et sanglants ... La justice est remplacée par des lynchages” (Todorov, 2017, 50).

²⁹ “Gorki adresse de nombreuses lettres amicales à Lénine ... il plaide la cause d'autres membres d'intelligentsia, qu'on empêche de voyager à l'étranger ... il défend la liberté de publication et d'expression. Lénine est exaspéré par ces conseils et convainc l'écrivain de retourner en Italie” (Todorov, 2017, 53).

³⁰ Todorov, prav tam, 54.

Primer Gorkega, ki se je konec dvajsetih na povabilo Stalina vrnil v SZ, je bil edinstven. Lahko je prosto izražal svoje poglede, ne da bi bil deležen sankcij režima. Ta ga je, namesto da bi se boril z njim, uporabil kot literarni simbol svoje oblasti. Kako mu je uspelo, da je utišal pisateljevega kritičnega duha? Tako, da mu je zastrl pogled na realnost, ki mu jo je prikazoval v tradiciji Potemkinovih vasi. Leta 1936 so na primer samo zanj izdajali posebej prirejene izvode časopisov; ohranjena je posebna številka Pravde, v kateri so izpustili nekaj člankov in "mu realnost prikazovali lepšo"³¹. Strukturno gledano pa spada med literate, ki so sprejemali revolucijo kot odpravo starega carističnega režima, a obenem izhajajoč iz načel svobode govora ostro kritizirali tudi konkretno politiko boljševističnega vrha. A ta modus tolerance je v veliki meri veljal le za Gorkega.

Umetnik boljševik: svobodna boljševistična ideja pripelje v molk in smrt

Tretja drža umetnika je boljševik, ki ostane navdušenec tudi po revoluciji, ki novega režima nikoli ne kritizira, toda ohrani popolno svobodo ustvarjanja. Primer je Izak Babelj, tudi že predrevolucionarni pisatelj, ki je bil med državljansko vojno novinarski poročevalec ter potem osebni prijatelj Jagode in Ježova, sekretarjev zloglasne NKVD. Navduševal se je nad boljševizmom, tudi nad njegovo krutostjo, zakaj sprejemal je idejo, da je treba uničiti stari svet in zgraditi novega, boljšega. Leta 1926 je izdal roman Rdeča konjenica³², ki je bil velika uspešnica. V njem prosto popisuje akcije Rdeče armade, kot so požiganje, klanje nasprotnikov, blasfemija in

³¹ "GlavLit dobi naročilo, naj pripravi posebne izdaje časopisa Pravda, izvode, ki so namenjene izključno Gorkemu in iz katerih je treba odstraniti razburljive novice" (Westerman, 2010, 172).

³² Slovenski prevod Rdeče konjenice je iz leta 1957, nastal je sočasno, ko so pod Hruščovom v Sovjetski zvezi spet začeli ponatiskovati Bablja.

posilstva rdečearmejcev. Rdeča armada je pri njem slikana kot banda kriminalcev, morilcev in posiljevalcev. Toda iz tega ne izpelje kritike nasilja, temveč kot realistični prikaz izvedbe revolucije, ki jo kot tako podpira. Voditelje, ki jo izvajajo, ocenjuje kot svetnike³³.

Konec dvajsetih, ko pod Stalinom začno radikalno omejevati svobodo govora tudi pri boljševističnih umetnikih in jo podvržejo doktrini sočrealizma, njegovih del ne izdajajo več. Ne sme objavljati, a lahko še naprej prosto piše³⁴. Kot boljševik ostaja zvest idealom oktobrske revolucije, pristaš iskrenosti pisanja, ki ga ne morejo omejevati nobeni dekreti³⁵.

Babelj je primer boljševističnega pisatelja, ki je sicer zvest pristaš revolucije, toda v sebi ostaja dosledno avtonomni avtor, ki se ne podredi zunanjim ukazom. Ko v Sovjetski zvezi začno izdajati zgolj literaturo, ki je na liniji partije, se ne prilagodi pravilom, temveč se dosledno zapre v molk. Lik molčečega pisatelj, ki z govori nastopa le na kongresih književnikov, mu uspe ohraniti slabo desetletje, dokler njegovih zaščitnikov Jagode in Ježova ne odstavijo in obsodijo na stalinističnih procesih. Leta 1939 pride tako tudi sam na vrsto za aretacijo in ko ga obsodijo na smrt, ustvari zadnje umetniško delo. Stari revolucionar in navdušenec nad tajno policijo piše policijskemu ministru Beriji, da mu odloži smrtno kazen za toliko časa, da postori še nekaj stvari, da dokončna knjigo o kolektivizaciji, življenjepis Gorkega in avtobiografijo³⁶. Seveda so ga takoj ustrelili,

³³ "Ces individus qui doivent décider du destin des gens ordinaires le fascinent, se sont simplement des saints"(Todorov, 2017, 120).

³⁴ "Babel n'était pas empêché d'écrire mais de publier" (Todorov, 2017, 123).

³⁵ "Il faut se montrer envers soi-même d'une honnêteté qui ne soit limitée par rien" (Todorov, 2017, 123).

³⁶ "Dans une dernière lettre écrite en prison et adressée au nouveau commissaire de l'Intérieur, Beria, il lui demande ... qu'on lui laisse le temps de mener à leur bonne fin les projets interrompus par l'arrestation: un livre

vendar je njegovo pismo Beriji v črnem sarkazmu umetnina sama po sebi. Umetnik – boljševik, ki celo v smrti ostane zvesti politični boljševik, toda njegov umetniški credo se nikoli ne podredi političnim smernicam in se zato raje predaja literarnemu molku.

Zakaj so potem tako molčečega vseeno zaprli in usmrtili na montiranem procesu? Bil je preprosto prevelik, saj je že s tem, ko je molčal, govoril. Ker ni objavljajal svojih del, je bilo to sporočilo javnosti in svetu, da se z oblastjo ne strinja, torej oblika sabotaže.³⁷

Umetnik boljševik: avtonomija umetnosti pripelje v umetniško smrt

Četrta drža je bil umetnik – boljševik, ki kot sopotnik revolucije ustvarja novi svet, a ga režim zaradi avtonomnega pogleda izključi iz sistema. Primer je slikar Kazimir Maljevič, ki je doživel slavo s suprematizmom že pred revolucijo. To, ker je počela oktobrska revolucija, ko je sistematično uničevala vse konture starega reda, je Maljevič počel v slikarstvu. Umetnik je kot profesionalni revolucionar demiurg, uničuje staro, da bi na njegovo mesto postavil novo³⁸. Takoj po revoluciji so ga izvolili kot deputata sovjetskih oboroženih sil v Moskvi³⁹. Kot umetnik je bil dosleden samemu sebi: ko je narisal beli kvadrat na belem polju, ni mogel več naprej. Ni bilo več kaj slikati. Odselil se je v Vitebsk in odšel na akademijo, kjer je vodil projekte, ko so delavci prebarvali tovarne, dal pobeliti rdeče opeke na cestah v bele, na katere so potem narisali še zelene kroge. Konec

sur la collectivisation, un autre sur Gorki, et un roman autobiographique” (Todorov, 2017, 124).

³⁷ “Dans les conditions sovitiques, cela a pu être considéré comme une sabotage et un refus d'écrire” (Todorov, 2017, 122).

³⁸ “L'artiste comme le révolutionnaire professionnel sont des démiurges, ils détruisent l'ancien pour mettre à sa place du neuf” (Todorov, 2017, 191).

³⁹ Todorov (2017, 185).

dvajsetih so ga odpustili kot profesorja in padel je dobessedno v pomanjkanje. Pristaš osvoboditve umetnosti od ideologije je nasprotnoval umetnosti kot ilustraciji, kot reprezentaciji, in s tem uporabi umetnosti kot sredstva ideološke propagande⁴⁰.

Ko so ga odpustili kot profesorja umetnosti in je živel v pomanjkanju, je sklenil, da se vrne k slikarstvu, ki ga je opustil že pred desetletjem. A kako naj nadaljuje s slikanjem, potem ko je s suprematizmom desegel vse in nič, ko je naslikal kompozicijo Belo na belem? Prišel je na ingeniozno idejo in v letih 1928/1929 naslikal kakih 40 slik, ki jih je antedatiral v leta med 1905 in 1915⁴¹. Tako je rešil svojo slikarsko poetiko pred nekonsistentnostjo, obenem pa je skozi "stare podobe" lahko spregovoril o travmatični realnosti sovjetske kolektivizacije, kot da pripoveduje o carski dobi. Pretanjeni kritik tako na slikah prikazuje kmete brez rok, ki stojijo kot pred strelskim vodom, glave brez obrazov, ki aludirajo na ukrajinski gladomor in izražajo depersonalizacijo ter izgubo individualnosti pod Stalinom⁴².

A z novo umetnostjo si materialno ni opomogel, često je bil lačen, njegove razstave so spremljali sovražni komentarji o slepi ulici buržoazne umetnosti⁴³. Zasebnih kupcev ni bilo, državne ga-

⁴⁰ "Aujourd'hui, de nouveau, on considère l'art comme un serviteur, un valet, une femme de chambre bien propre, on l'art comme ce qui accompagne l'état et ses saints héros idéologiques, leur donnant une belle figure" (Todorov, 2017, 238).

⁴¹ "En deux ans, 1928 et 1929, il peint une bonne quarantaine de tableaux pour lesquels il s'inspire des dessins des années 1905-1915 ou de ses souvenirs des tableaux dont il ne dispose plus, et il les antedate, comme s'ils avaient été peints une vingtaine d'années plus tôt" (Todorov, 2017, 276).

⁴² "Ces tableaux sont peints au moment où *la paysannerie ukrainienne est emprisonnée, déportée, fusillée ou affamée à mort*" (Todorov, 2017, 287).

⁴³ "Ses oeuvres sont accompagnées des commentaires hostiles puisqu'elles sont censées illustrer "l'impasse de l'art bourgeois. Ses revenus sont faibles, il s'est souvent affamé." (Todorov, 2017, 279).

lerije niso hotele odkupovati slik, ker Maljevičeva poetika ni sledila kurzom sočrealizma.

Revolucija je torej po fizičnem lomljenju kapitalistov, lomila tudi svoje sopotnike umetnike, ki so hoteli ustvarjati avtonomno, ko niso bili le izvrševalci direktiv v kulturi. Revolucionarji tako niso izvedli revolucije le na ravni države in gospodarstva, temveč tudi na ravni reprezentacije realnosti. Realnost ni bila več splošno dostopna, temveč jo je določal partijski vrh oziroma nomenklatura. Kaj je slika Sovjetske zveze, je določila komunistična propaganda.

In sedaj pridemo do naslova tega prispevka, ki ga je ubesedil ruski pesnik in esejist:

“Poskušajte razumeti, da se naša država že sedemnajst let nahaja v stanju, v katerem je izključena vsakršna možnost svobode govora. Mi, ruski pisatelji, spominjamo na prostitutke, edina razlika je, da one prodajajo svoja telesa, mi pa svoje duše. Še huje, za naše poteze odgovarjajo tudi naše družine in naši bližnji. Vi pri vas organizirate različne komiteje za pomoč žrtvam fašizma, organizirate kongres proti vojni, ustvarjate nove biblioteke s knjigami, ki jih je dal požgati Hitler, vse to je dobro. Ampak zakaj ne doživimo vaših aktivnosti v pomoč žrtvam našega sovjetskega fašizma, ki so veliko številnejše kot vse preostale žrtve na svetu po koncu svetovne vojne.”⁴⁴

⁴⁴ “Vous devez comprendre que, depuis dix-sept ans déjà, notre pays se trouve dans un état qui exclut absolument toute possibilité de libre expression. Nous, les écrivains russe, ressemblons aux prostituées d'une maison de passe, la seule différence étant qu'elles vendent leur corps, alors que nous, notre âme; pour elles, aucune issue en dehors de la mort de faim n'existe, pour nous non plus ... Pire, nos familles et nos proches sont tenus pour responsables de notre conduit. Vous organisez chez vous divers comité pour secourir les victimes du fascisme, vous organisez des congrès contre la guerre, vous montez des bibliothèques pour les livres brûlé par Hitler - tout cela est bien. Mais pourquoi ne voyons-nous pas votre activité pour sauver les victimes de notre fascisme soviétique?” (Todorov, 1017, 104).

Pismo, ki ga je poslal Osip Mandelštam skupini tujih pisateljev, ki je prišla na prvi kongres sovjetskih pisateljev leta 1934. Leta 1938 je umrl v sibirskem gulagu.

Bibliografija

- APPLEBAUM, A. (2014): *Gulag: zgodovina sovjetskih taborišč*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- BABELJ, I. (1957): *Rdeča konjenica*, Ljubljana, Cankarjeva založba.
- BRITOVŠEK, M. (1980): *Carizem, revolucija, stalinizem*, Ljubljana, Cankarjeva založba.
- COURTOIS, S. et al., (1999): *Črna knjiga komunizma*, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- FIGES, O. (2013): *Tragedija ljudstva. Ruska revolucija 1891-1924*, Ljubljana, Modrijan.
- FURET, F. (1998): *Minule iluzije*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- LENIN, V. (2017): *Država in revolucija in drugi spisi iz leta 1917*, Ljubljana, Studia humanitatis.
- MAZOWER, M. (2002): *Temna celina*, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- MILNER, J.-C. (2016): *Relire la Révolution*, Pariz, Verdier.
- NEŽMAH, B. (2007): *Jelcinova Rusija*, Ljubljana, UMco.
- PIPES, R. (2011): *Kratka zgodovina ruske revolucije*, Ljubljana, Študentska založba.
- TODOROV, T. (2017): *Le Triomphe de l'artiste*, Pariz, Flammarion.
- WESTERMAN, F. (2010): *Inženirji duše*, Ljubljana, Študentska založba.